

ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ, ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΜΑΡΞ

ΕΠΟ41 ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2012

ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ

2700 ΛΕΞΕΙΣ

Εκφώνηση εργασίας:

Παρουσιάστε τις Μαρξικές έννοιες της αλλοτρίωσης, της ιδεολογίας και του φετιχισμού του εμπορεύματος ως εργαλεία ανάλυσης της Νεωτερικότητας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
1. Άνθρωπος, παραγωγή και ελευθερία.....	5
2. Αλλοτρίωση.....	6
3. Φετιχισμός του εμπορεύματος.....	8
4. Ιδεολογία.....	10
Συμπεράσματα.....	11
Βιβλιογραφία.....	13

Εισαγωγή

Ο όρος «νεωτερικότητα» αναφέρεται κατά τον Ρωμανό στην ιστορική ανάπτυξη της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Η Νεωτερικότητα λοιπόν ορίζεται καταρχήν ως μια εποχή. Μια εποχή όμως η άφιξη της οποίας έθεσε ζητήματα σχετικά με τη δυνατότητα θεμελίωσης της κοινωνικής και πολιτικής ελευθερίας. Το περιεχόμενο του όρου «νεωτερικότητα», πέρα από χρονολογικούς ορισμούς, συνδέεται περισσότερο με τα αιτήματα τα σχετικά με την ελευθερία του ανθρώπου που διαμορφώθηκαν στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής, αλλά παράλληλα διαμόρφωσαν και την πορεία της νεωτερικότητας.

Ο Ρωμανός ορίζει τρία βασικά αιτήματα που διαμορφώνουν το παραπάνω πλαίσιο. Το πρώτο αφορά την καθιέρωση των επιστημονικών νόμων ως τον μόνο έγκυρο δρόμο προς την αλήθεια και την απελευθέρωση της γνώσης από μεταφυσικές αυταπάτες - αυτό δηλαδή που ονομάστηκε «επιστημονική επανάσταση». Το δεύτερο είναι το αίτημα του ηθικού και πολιτικού αυτοκαθορισμού όπως διαμορφώθηκε με την Αμερικανική και τη Γαλλική επανάσταση. Ένας αυτοκαθορισμός που δεν περιορίζεται στη θέσπιση νόμων με στόχο την ισότιμη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, αλλά απορρίπτει *κάθε εξωτερικό των κοινωνικών σχέσεων υπερβατικό ον, φορέα ή αρχή που θα μπορούσε να επιβάλλει a priori κανόνες*. Αυτό τέλος μας οδηγεί και στο αίτημα για την ελευθερία της εμπορευματικής αγοράς, την αυτονόμηση δηλαδή της οικονομικής δραστηριότητας από τον έλεγχο ενός απολυταρχικού κράτους¹.

Η νεωτερικότητα λοιπόν αποτελεί έναν όρο πολυεπίπεδο, που περιλαμβάνει μια εποχή και συγκεκριμένες αλλαγές στον τρόπο σκέψης των ανθρώπων και στις κοινωνικές σχέσεις. Η νεωτερικότητα όμως χαρακτηρίζεται (και αυτό είναι το πιο σημαντικό στοιχείο για τον Μαρξ) και από την έλευση του εμπορευματικού καπιταλισμού. Η αρνητική στάση του Μαρξ απέναντι στη νεωτερικότητα οφείλεται ακριβώς στο γεγονός ότι, εξαιτίας του καπιταλισμού, η νεωτερικότητα έχει έναν αντιφατικό και ανταγωνιστικό χαρακτήρα, καθώς το αίτημα για ελευθερία ενσαρκώνεται μόνο ως αίτημα για την ελευθερία της αγοράς και των οικονομικών σχέσεων, οδηγώντας έτσι προς την ολοκλήρωση του προτάγματος της ελευθερίας και της χειραφέτησης μόνο για την αναδυόμενη αστική τάξη, καθώς η

¹ Ρωμανός Β., Η Μαρξιστική Κριτική της Νεωτερικότητας και το Πρόβλημα της Ορθολογικότητας της Ιστορίας, στο Σ. Μ. Κονιόρδος (επιμ.), Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα, Αθήνα 2010, εκδ. Gutenberg, σελ. 59-60.

ψευδαισθητική ελευθερία των οικονομικών σχέσεων απέκρυπτε την οικονομική ασυμμετρία στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής².

1. Άνθρωπος, παραγωγή και ελευθερία.

Η σημασία που δίνει ο Μαρξ στην έννοια της παραγωγής είναι εμφανής όταν λέει ότι οι άνθρωποι αρχίζουν να διακρίνουν τον εαυτό τους από ζώα μόλις αρχίσουν να παράγουν τα μέσα συντήρησής τους. Καταλήγει μάλιστα ότι αυτό που είναι οι άνθρωποι ορίζεται από τους υλικούς όρους που καθορίζουν την παραγωγή τους³. Ο Μαρξ αναφέρεται στην παραγωγή όχι ως αφηρημένη έννοια, αλλά ως μια έννοια ενταγμένη σε μια συγκεκριμένη, ιστορική εποχή⁴. Στο ιστορικό πλαίσιο της νεωτερικότητας, το πρόβλημα βρίσκεται ακριβώς στην ελαττωματική οργάνωση του τρόπου παραγωγής⁵. Στα Grundrisse ο Μαρξ αναφέρεται στην έννοια της διανομής, όχι μόνο της διανομής των προϊόντων, αλλά στη διανομή που εμπεριέχεται στην παραγωγική διαδικασία - τη διανομή των εργαλείων της παραγωγής και τον καταμερισμό της εργασίας, την υπαγωγή δηλαδή των ατόμων σε καθορισμένες παραγωγικές σχέσεις⁶. Αυτή η έμφαση στο επίπεδο της οικονομικής οργάνωσης οδήγησε τον Μαρξ να μεταφέρει τον προβληματισμό για την έννοια της ελευθερίας από τον χώρο της ηθικής στον χώρο της παραγωγής. Το ζητούμενο δεν είναι η αυτονομία με την καντιανή έννοια, την κυριαρχία δηλαδή του ανθρώπου στην εσώτερη φύση του στη βάση καθολικών αρχών, αλλά η χειραφέτηση από την εξώτερη φύση - μια ελευθερία που μόνο αυτή μπορεί κατά τον Μαρξ να αποτελέσει τη βάση για τις υπόλοιπες (πολιτικές και κοινωνικές) ελευθερίες⁷.

Αυτή ακριβώς η ελευθερία πιστεύει ο Μαρξ ότι δεν είναι εφικτή μέσα στον καπιταλισμό. Ο άνθρωπος, σε αντίθεση με τα ζώα, κάνει τη ζωτική του δραστηριότητα αντικείμενο της θέλησής και της συνειδήσής του. Η δραστηριότητα του ανθρώπου είναι αντικείμενό του και μόνο χάρη σε αυτό είναι ελεύθερη δραστηριότητα⁸. Ο καταμερισμός της εργασίας (και η ατομική ιδιοκτησία που είναι η άλλη όψη του ίδιου πράγματος⁹) που υπάρχει στον καπιταλισμό, οδηγεί στην άνιση διανομή, ποσοτική και ποιοτική, της

2 Στο ίδιο, σ. 60-61.

3 Μαρξ Κ., Γερμανική Ιδεολογία, τόμος Α, μετάφραση Κώστα Φιλήνη, Αθήνα 1997, εκδ. Gutenberg, σελ.61.

4 Μαρξ Κ., Grundrisse: Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας, τόμ. Α', μτφρ. Δ. Διβάρης, Αθήνα 1989, εκδ. Στοχαστής, σ. 54.

5 Ρωμανός, ό.π., σ. 61.

6 Μαρξ 1989, ό.π., σ. 63.

7 Ρωμανός, ό.π., σ. 62.

8 Μαρξ Κ., Χειρόγραφα 1844 Πολιτική Οικονομία και Φιλοσοφία, μτφρ. Νίκου Μπαλή, Αθήνα 1974, εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη, σ. 94.

9 Το ένα αφορά την εργασία, το άλλο το προϊόν της εργασίας.

εργασίας και των προϊόντων της, κάτι που συνεπάγεται την αντίθεση ανάμεσα στο ατομικό και στο συλλογικό συμφέρον¹⁰.

Αυτός ο καθορισμός της κοινωνικής δραστηριότητας προκύπτει ως μια δύναμη πέρα από τον έλεγχο του ανθρώπου, μια ξένη δύναμη που ελέγχει και καθορίζει την ανθρώπινη δραστηριότητα¹¹. Ο άνθρωπος αποσπάται έτσι από το αντικείμενο της παραγωγής του και αυτή η αποξενωμένη εργασία μετατρέπει τη ζωτική του δραστηριότητα, το ουσιαστικό του είναι, σε ένα απλό μέσο ύπαρξης¹². Ο Μαρξ καταλήγει έτσι στην έννοια της αλλοτρίωσης ως ένα βασικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού που τον διαπερνά σε πολλά επίπεδα όπως θα δούμε παρακάτω.

Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι ο Μαρξ δεν έχει ως στόχο την ιστορική υπέρβαση της πραγματικότητας. Η απελευθέρωση των παραγωγικών δυνάμεων που προέκυψε από την καπιταλιστική παραγωγική ανάπτυξη ενέχει τη θετική προοπτική ότι ο άνθρωπος θα κυριαρχήσει στη φύση και η ανθρωπότητα θα φτάσει στο στάδιο της αληθινής ελευθερίας, τον κομμουνισμό. Η νεωτερικότητα για τον Μαρξ είναι αμφίσημη: αποτελεί μια ιστορική πραγματικότητα και παράλληλα μια ιστορική δυνατότητα. Ο κομμουνισμός είναι η τελείωση της νεωτερικότητας που καθιερώνει την ελευθερία στην πράξη¹³.

Αναλύοντας λοιπόν την καπιταλιστική νεωτερικότητα υπό το πρίσμα της ολοκλήρωσής της μέσω του κομμουνισμού¹⁴, ο Μαρξ καταδεικνύει τις αντιφάσεις της νεωτερικής ορθολογικοποίησης του κόσμου. Ξεκινώντας από την ιδιαίτερη σημασία της παραγωγής και της σχέσης του ανθρώπου με τον υλικό κόσμο, ο Μαρξ επισημαίνει δύο ακόμα χαρακτηριστικά του καπιταλισμού που τα συνδέει η έννοια της αλλοτρίωσης¹⁵: τον ρόλο της ιδεολογίας και τον φετιχισμό του εμπορεύματος, έννοιες που μαζί με την αλλοτρίωση θα εξετάσουμε παρακάτω.

2. Αλλοτρίωση

Είδαμε παραπάνω πώς ο Μαρξ επισημαίνει την αποξένωση του ανθρώπου από το αντικείμενο της εργασίας του ως μια κατάσταση που πλήττει την ίδια την ουσία της ανθρώπινης ύπαρξης όπως ο ίδιος την αντιλαμβάνεται. Στα «Χειρόγραφα» ο Μαρξ αναλύει

10 Μαρξ 1997, ό.π., σ. 78.

11 Στο ίδιο, σ. 80.

12 Μαρξ 1974, ό.π., σ. 94-95.

13 Ρωμανός, ό.π., σ. 62-63.

14 Στο ίδιο, σ. 82.

15 Στο ίδιο, σ. 81.

τη διαδικασία που οδηγεί στην αλλοτρίωση και τις διάφορες μορφές με τις οποίες αυτή εμφανίζεται.

Ο Μαρξ ξεκινάει από τον ορισμό του προϊόντος της εργασίας ως εργασία που έχει ενσωματωθεί σε ένα αντικείμενο, που έχει γίνει υλική: το προϊόν είναι η αντικειμενοποίηση της εργασίας. Αυτή η αντικειμενοποίηση εμφανίζεται για τους εργάτες ως απώλεια του αντικειμένου και υποδούλωση σε αυτό. *Ο εργάτης θέτει τη ζωή του μέσα στο αντικείμενο· η ζωή του όμως, τώρα πια δεν ανήκει σε αυτόν αλλά στο αντικείμενο.* Η εργασία του εργάτη γίνεται κάτι που υπάρχει έξω και ανεξάρτητα από αυτόν, μια δύναμη αυτόνομη που τον αντιστρατεύεται¹⁶.

Εξετάζοντας τώρα την παραπάνω αποξενωμένη σχέση υπό το πρίσμα της σημασίας της παραγωγής για την ανθρώπινη υπόσταση, ο Μαρξ συμπεραίνει ότι δεν θα ήταν δυνατόν να αντιμετωπίσει ο εργάτης το προϊόν της εργασίας του ως κάτι ξένο, αν δεν αποξενωνόταν από τον ίδιο τον εαυτό του κατά τη διαδικασία της παραγωγής. Εφόσον το προϊόν είναι η σύνοψη της παραγωγής και το προϊόν αυτό είναι αλλοτρίωση, τότε η διαδικασία της παραγωγής πρέπει να είναι ενεργός αλλοτρίωση. Μιλάμε λοιπόν για την αλλοτρίωση της εργασίας, το γεγονός ότι η εργασία είναι εξωτερική προς τον εργάτη, δεν ανήκει δηλαδή στην ουσιαστική του ύπαρξη. Λέει ο Μαρξ: *Ο εργάτης λοιπόν αισθάνεται τον εαυτό του μόνο έξω από την εργασία του και στην εργασία του αισθάνεται έξω από τον εαυτό του.* Η εργασία γίνεται έτσι μια διαδικασία απώλειας του εαυτού. Ο αλλότριος χαρακτήρας της μάλιστα γίνεται εμφανής όταν, εφόσον δεν υπάρχει κάποιος καταναγκασμός, η εργασία αποφεύγεται ως κοινωνική μάλιστα¹⁷.

Η τρίτη μορφή της αποξένωσης που αναφέρει ο Μαρξ στα «Χειρόγραφα» αφορά την αλλοτρίωση του ανθρώπου από το είδος του. Ο Μαρξ χαρακτηρίζει τον άνθρωπο «ειδοποιό ον», ένα ον δηλαδή που τα γνωρίσματά του συνιστούν είδος. Αποδίδει αυτήν την ιδιότητα στον άνθρωπο επειδή ακριβώς ο άνθρωπος κάνει την ίδια την παραγωγική του δραστηριότητα αντικείμενο της θέλησης και της συνείδησής του, όπως είδαμε και παραπάνω. Η αλλοτρίωση από την εργασία αποσπά έτσι από τον άνθρωπο την ειδοποιό ζωή του και την μεταμορφώνει σε κάτι αλλότριο προς αυτόν, σε ένα απλό μέσο για την ατομική του ύπαρξη. Αυτή η αποξένωση του ανθρώπου από την ουσιαστική του φύση έχει

16 Μαρξ 1974, ό.π., σ. 85-87.

17 Στο ίδιο, σ. 89-90.

ως αποτέλεσμα την αποξένωση από το είδος του, τελικά δηλαδή την αποξένωση του ανθρώπου από τον άνθρωπο¹⁸.

Ο Ρωμανός επισημαίνει ότι στο μεταγενέστερο έργο του ο Μαρξ μετατοπίζει την έννοια της αλλοτρίωσης από το χώρο της ζωτικής δραστηριότητας και του ατόμου ως υποκειμένου σε πιο αντικειμενικά νοήματα και της δίνει μια πιο ξεκάθαρη κοινωνική υπόσταση¹⁹. Έτσι στη «Γερμανική Ιδεολογία» ο Μαρξ ορίζει την αλλοτρίωση ως το γεγονός ότι η κοινωνική δύναμη, η πολλαπλασιασμένη δηλαδή παραγωγική δύναμη που προκύπτει από τη συνεργασία των ανθρώπων μέσω του καταμερισμού της εργασίας, παρουσιάζεται σε αυτούς ως μια ξένη δύναμη πέρα από τον έλεγχό τους, η οποία διευθύνει στην πραγματικότητα τη θέληση και την πορεία των ανθρώπων²⁰.

Ο Μαρξ μετατοπίζει έτσι την προσοχή του στην κοινωνική ολότητα και στα αντικειμενικά, δομικά προβλήματα αναπαραγωγής των κοινωνικοοικονομικών σχέσεων. Ο ανεξάρτητα από τη θέληση των ανθρώπων επιβαλλόμενος καταμερισμός της εργασίας διαχωρίζει τους ανθρώπους με βάση καθορισμένες ταξικές σχέσεις, κάτι που οδηγεί σε ένα σχίσμα ανάμεσα στο ιδιωτικό και το κοινωνικό συμφέρον. Άμεση συνέπεια αυτού είναι ότι το κοινωνικό σώμα αποστερείται των εγγενών του ιδιοτήτων. Ο Μαρξ λοιπόν θεωρεί τη νεότερη κοινωνία ως γενικά αλλοτριωτική, μια κατάσταση που προσδιορίζεται από τον όρο κοινωνική αλλοτριώση²¹.

3. Φετιχισμός του εμπορεύματος.

Η κοινωνική αλλοτριώση θεωρείται από τον Μαρξ ως αποκλειστικό δημιούργημα της νεότερης καπιταλιστικής κοινωνίας. Η απρόσωπη μορφή που μέσω του καταμερισμού των ρόλων παίρνει η εργασία, καταργεί τον ρόλο της ως κοινωνική διαδικασία. Τη θέση της ως οικουμενική μορφή κοινωνικής επαφής παίρνει πλέον η διαδικασία της κυκλοφορίας του εμπορεύματος, η πράξη της ανταλλαγής²². Η πράξη της ανταλλαγής είναι σχέση μεταξύ ανθρώπων, είναι κοινωνική σχέση. Παρ' όλα αυτά, στη σύγχρονη κοινωνία γίνεται σχέση μεταξύ των εμπορευμάτων²³. Μια σχέση η οποία διέπεται από την ανταλλακτική αξία των

18 Στο ίδιο, σ. 93-96.

19 Ρωμανός, ό.π., σ. 72.

20 Μαρξ 1997, ό.π., σ. 80-81.

21 Ρωμανός, ό.π., σ. 72-73.

22 Στο ίδιο, σ. 73.

23 Αντωνοπούλου Μ., Οι κλασικοί της κοινωνιολογίας Κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία, <http://pandemos.panteion.gr/getfile.php?uri=http://localhost:8080/fedora/objects/jid:537/datastreams/PDF1/content&mimetype=application%2Fpdf&filename=antonopoulou.pdf> (18/11/2012), σ. 136.

εμπορευμάτων. Ο Μαρξ κάνει μια σημαντική διάκριση μεταξύ αυτού που ονομάζει «αξία χρήσης» και της ανταλλακτικής αξίας: η αξία χρήσης καθορίζεται από τις ιδιότητες του εμπορεύματος που το καθιστούν χρήσιμο. Η ανταλλακτική αξία υποδηλώνει την υπόστασή του ως ανταλλάξιμου αντικειμένου²⁴. Η «πραγματική» αξία ενός αντικειμένου για τον Μαρξ είναι μια ποιότητα που εισάγεται στον κόσμο μέσω της εργασιακής διαδικασίας και αποτελεί μια «κρυστάλλωση κοινωνικής ουσίας». Με βάση την αξία χρήσης τα πράγματα είναι εξ' ορισμού μη συγκρίσιμα και συνεπώς μη ανταλλάξιμα. Η ανταλλαγή μπορεί να γίνει μόνο με βάση την ανταλλακτική αξία. Η ανταλλακτική αξία υποκαθιστά την πραγματική αξία των αντικειμένων και αποκρύπτει την πηγή της η οποία είναι η ανθρώπινη συλλογική εργασία που έχει επενδυθεί σε αυτά. Ως πηγή της αξίας εμφανίζεται η υλική μορφή του αντικειμένου και η σχέση μεταξύ των αντικειμένων (η σχέση δηλαδή των ανταλλακτικών τους αξιών) αντικαθιστά τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των παραγωγών²⁵.

Στην καπιταλιστική κοινωνία λοιπόν οι σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων, των εμπορευμάτων, έχουν υποκαταστήσει πλήρως τις κοινωνικές σχέσεις. Οι άνθρωποι συνδέονται μεταξύ τους ως κάτοχοι εμπορευμάτων, κεφαλαίου ή εργασιακής δύναμης. Δεν αναγνωρίζονται αμοιβαίως ως πρόσωπα, αλλά ως εκπρόσωποι των εμπορευμάτων που κατέχουν. Ο Μαρξ γράφει πως στην καπιταλιστική κοινωνία είναι υλικές οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και κοινωνικές οι σχέσεις μεταξύ των εμπορευμάτων. Αυτήν την πραγματικότητα ο Μαρξ τη συνόψισε ως «φетиχισμό του εμπορεύματος», ως «πραγματοποίηση» και «μυστικοποίηση» των κοινωνικών σχέσεων²⁶. Μια ακραία δηλαδή μορφή φетиχισμού η οποία μεταλλάσσει τις ανθρώπινες ιδιότητες, σχέσεις και δράσεις σε ιδιότητες, σχέσεις και δράσεις των πραγμάτων που οι άνθρωποι δημιουργούν²⁷. Η αυτονόμηση του προϊόντος από τον παραγωγό του, η αλλοτρίωση δηλαδή του εργάτη από το αντικείμενο της εργασίας του, φτάνει εδώ να προσδίδει στο προϊόν επιπλέον ιδιότητες πέρα από την πραγματική χρησιμότητα του αντικειμένου. Το εμπόρευμα παρουσιάζεται ως μια μυστηριακή ποιότητα η αξία της οποίας δεν καθορίζεται από την παραγωγή αλλά από τους νόμους της αγοράς, διπλασιάζοντας την υπόστασή του σε αγαθό και χρήμα²⁸.

24 Στο ίδιο, σ. 134.

25 Ρωμανός, ό.π., σ. 74-75.

26 Αντωνοπούλου, ό.π., σ. 139.

27 Ρωμανός, ό.π., σ. 76.

28 Στο ίδιο, σ. 75

4. Ιδεολογία

Στον πρόλογο της «Γερμανικής Ιδεολογίας» ο Μαρξ επιτίθεται στους σύγχρονους του νεογεγκελιανούς φιλοσόφους χαρακτηρίζοντας *απλοϊκές και παιδιάστικες φαντασίες* τον πολύ σημαντικό ρόλο που επιφυλάσσουν για τις ιδέες και την ιδεολογία στη διαμόρφωση της πραγματικότητας²⁹. Όπως είδαμε, για τον Μαρξ το είναι του ανθρώπου εξαρτάται από τους υλικούς όρους που καθορίζουν την παραγωγή³⁰. Συνεπώς δεν είναι οι ιδέες που καθορίζουν την πραγματικότητα, αλλά η υλική δραστηριότητα είναι εκείνη που παράγει ιδέες, αντιλήψεις και συνείδηση. Η πνευματική παραγωγή όπως αυτή εκφράζεται στους νόμους, στην ηθική, στη θρησκεία κλπ είναι άμεση απόρροια της υλικής τους συμπεριφοράς. Ο Μαρξ τονίζει την αντίθεσή του με τους Γερμανούς φιλοσόφους λέγοντας ότι σε αντίθεση με τη φιλοσοφία τους που κατεβαίνει από τον ουρανό στη γη, εκείνος ανεβαίνει από τη γη στον ουρανό. Η ανάλυση του Μαρξ ξεκινάει από τους πραγματικούς ανθρώπους και με βάση την πραγματική ζωή δείχνει την ανάπτυξη των ιδεολογικών αντανακλάσεων αυτής της διαδικασίας. Σύμφωνα με τον Μαρξ, οι διάφορες μορφές συνείδησης δεν έχουν ιστορία και εξέλιξη, καθώς καθορίζονται από την ιστορία και την εξέλιξη της υλικής παραγωγής και επικοινωνίας. *Δεν καθορίζει η συνείδηση τη ζωή, αλλά η ζωή καθορίζει τη συνείδηση*³¹.

Με βάση τα παραπάνω οι κυρίαρχες σε μια εποχή ιδέες *δεν είναι τίποτε άλλο από την ιδεατή έκφραση των κυρίαρχων υλικών σχέσεων*. Η τάξη που είναι κυρίαρχη στην υλική ζωή είναι ταυτόχρονα και η κυρίαρχη πνευματική δύναμη. Έτσι, οι κυρίαρχες ιδέες είναι η έκφραση των σχέσεων που κάνουν μια τάξη κυρίαρχη³².

Αυτές οι ιδέες, το ιδεολογικό εποικοδόμημα της νεώτερης κοινωνικής δομής, εκφράζονται μέσα από τους κρατικούς θεσμούς, δίνοντας έτσι στο κράτος έναν ιδιαίτερο ιδεολογικό ρόλο. Το κράτος για τον Μαρξ είναι η ανεξάρτητη μορφή που παίρνει η κοινωνία μέσα από την αντίθεση ατομικού και συλλογικού συμφέροντος που προκύπτει εξ' αιτίας του καταμερισμού της εργασίας³³. Αντί όμως αυτή η ξεχωριστή οντότητα να λειτουργεί συναινετικά και ενοποιητικά με έναν ουδέτερο τρόπο (όπως θεωρούν οι φιλελεύθεροι φιλόσοφοι), ο Μαρξ εκτιμά ότι εκπροσωπεί τα συμφέροντα της κυρίαρχης αστικής τάξης³⁴. Η κρατική συλλογικότητα λοιπόν λειτουργεί αποσπασμένη από τη γενική

29 Μαρξ 1997, ό.π., σ. 53.

30 Στο ίδιο, σ. 61.

31 Στο ίδιο, σ. 66-68.

32 Στο ίδιο, σ. 94.

33 Στο ίδιο, σ. 78-79.

34 Ρωμανός, ό.π., σ. 78.

θέληση της κοινωνίας και η νεωτερικότητα έτσι παρουσιάζεται αλλοτριωτική και στο επίπεδο της πολιτικής της οργάνωσης³⁵.

Το ιδεολογικό εποικοδόμημα της νεωτερικής κοινωνίας παίζει για τον Μαρξ έναν ρόλο αντίστοιχο με αυτόν της θρησκείας σε παλιότερες κοινωνίες. Ως ένα σύστημα αναπαράστασης της πραγματικότητας, δημιουργεί έναν συναινετικό τρόπο σκέψης, μια κοινή συνείδηση της ολότητας και μια συλλογική ταυτότητα. Επιπλέον η ιδεολογία όπως και η θρησκεία παρουσιάζουν την πραγματικότητα με έναν τρόπο που τη θαμπώνει και τη διαστρεβλώνει. Οι κυρίαρχες νεωτερικές αξίες της «ελευθερίας», της «ατομικότητας» και της «ισότητας» διαστρεβλώνουν την αντίληψη του σύγχρονου προλετάριου για την πραγματικότητα, παρουσιάζοντας την εργασία του ως ελεύθερη επιλογή και δημιουργία, ενώ αυτή είναι καταναγκαστική και επιβεβλημένη από οικονομικούς μηχανισμούς στους οποίους ο εργάτης δεν έχει καμιά δυνατότητα παρέμβασης. Η υποτιθέμενη «συλλογική ταυτότητα» του έθνους απλώς συγκαλύπτει τις κοινωνικές αντιφάσεις παρουσιάζοντας τη σύγχρονη πραγματικότητα ως κάτι ενιαίο πέρα από τις επιμέρους ταξικές διαφορές³⁶. Αυτή η διαστροφή της πραγματικότητας στη συνείδηση των προλετάριων λειτουργεί τελικά ως ένας μηχανισμός εξουσίας, καθώς κάνει τους υποταγμένους να υπακούν από μόνοι τους στην κυριαρχική εντολή. Η ψευδαίσθηση της συμμετοχής που δημιουργείται στη συνείδηση του εργάτη κάνει αποτελεσματικότερη την ηγεμονία της άρχουσας τάξης, καθώς δεν είναι πλέον απαραίτητη η ωμή βία για την επιβολή της εξουσίας της³⁷.

Συμπεράσματα

Η νεωτερικότητα χαρακτηρίζεται από τα αιτήματα για την ελευθερία του ανθρώπου όπως αυτά διαμορφώθηκαν από τον Διαφωτισμό. Για τον Μαρξ όμως χαρακτηρίζεται και από την έλευση του εμπορευματικού καπιταλισμού, όπου το αίτημα για ελευθερία ενσαρκώνεται μόνο ως αίτημα για την ελευθερία της αγοράς και των οικονομικών σχέσεων. Ξεκινώντας από τη θέση ότι ο άνθρωπος είναι η ζωτική του δραστηριότητα, ο Μαρξ διαπιστώνει ότι η πραγματική ελευθερία δεν είναι εφικτή μέσα στον καπιταλισμό, καθώς ο καταμερισμός της εργασίας εισάγει την έννοια της αλλοτρίωσης η οποία αποξενώνει τον άνθρωπο από το προϊόν που παράγει, από την εργασία του και από την ίδια του τη ζωή. Η αλλοτρίωση χαρακτηρίζει τόσο τις κοινωνικές σχέσεις όσο και το πολιτικό σύστημα, καθώς

35 Στο ίδιο, σ. 79.

36 Στο ίδιο, σ. 79-80.

37 Στο ίδιο, σ. 80-81.

ο άνθρωπος αποξενώνεται από τον άνθρωπο και η κοινωνική συλλογικότητα μετασχηματίζεται στο νεοτερικό κράτος, μια δομή που εξυπηρετεί τα συμφέροντα μιας μόνο τάξης και ολόκληρης της κοινωνίας. Καθώς το προϊόν της εργασίας αυτονομείται από τον παραγωγό του, αποκτά επιπλέον ιδιότητες οι οποίες το κάνουν να εμφανίζεται ως ο φορέας των ανθρώπινων σχέσεων. Οι άνθρωποι σχετίζονται πλέον μέσω των εμπορευμάτων που κατέχουν, μετατρέποντας έτσι τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων σε σχέσεις μεταξύ των εμπορευμάτων. Οι ανθρώπινες σχέσεις γίνονται έτσι υλικές και οι σχέσεις μεταξύ των εμπορευμάτων κοινωνικές, κάτι που ο Μαρξ περιγράφει ως «φетиχισμό του εμπορεύματος».

Ο Μαρξ επισημαίνει ακόμα τον ρόλο της ιδεολογίας. Οι ιδέες μιας εποχής είναι για τον Μαρξ ιδέες της κυρίαρχης τάξης. Η ιδεολογία προκύπτει από τις σχέσεις παραγωγής και λειτουργεί ως εργαλείο εξουσίας, καθώς διαστρεβλώνει την αντίληψη των ανθρώπων για την πραγματικότητα και διευκολύνει την επιβολή της εξουσίας με έναν τρόπο αντίστοιχο με αυτόν που λειτουργούσε η θρησκεία σε παλαιότερες κοινωνίες.

Ο Μαρξ αναλύει λοιπόν τη νεοτερική κοινωνία χρησιμοποιώντας ως εργαλεία τις έννοιες της αλλοτριώσης, του φетиχισμού του εμπορεύματος και της ιδεολογίας. Επισημαίνει τις αντιφάσεις της νεοτερικής εποχής αλλά και τις θετικές προοπτικές που εμπεριέχει λόγω της απελευθέρωσης των παραγωγικών δυνάμεων. Η τελείωση της νεωτερικότητας για τον Μαρξ είναι ο κομμουνισμός ο οποίος θα επιτρέψει στον άνθρωπο να κυριαρχήσει στη φύση και να φτάσει στο στάδιο της αληθινής ελευθερίας.

Βιβλιογραφία

- Αντωνοπούλου Μ., *Οι κλασικοί της κοινωνιολογίας Κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία*, (<http://pandemos.panteion.gr/getfile.php?uri=http://localhost:8080/fedora/objects/iid:537/datastreams/PDF1/content&mimetype=application%2Fpdf&filename=antonopoulou.pdf>) (18/11/2012).
- Μαρξ Κ., *Χειρόγραφα 1844 Πολιτική Οικονομία και Φιλοσοφία*, μτφρ. Νίκου Μπαλή, Αθήνα 1974, εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη.
- Μαρξ Κ., *Grundrisse: Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*, τόμ. Α', μτφρ. Δ. Διβάρης, Αθήνα 1989, εκδ. Στοχαστής.
- Μαρξ Κ., *Γερμανική Ιδεολογία*, τόμος Α, μετάφραση Κώστα Φιλήνη, Αθήνα 1997, εκδ. Gutenberg.
- Ρωμανός Β., *Η Μαρξιστική Κριτική της Νεωτερικότητας και το Πρόβλημα της Ορθολογικότητας της Ιστορίας*, στο Σ. Μ. Κονιόρδος (επιμ.), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Αθήνα 2010, εκδ. Gutenberg.

- **You are free:**

- to copy, distribute, display, and perform the work

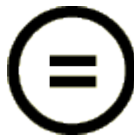
- **Under the following conditions:**

- **Attribution.** You must give the original author credit.

- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.

- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.

- For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.
- Any of these conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.

- **Your fair use and other rights are in no way affected by the above.**